

Таран Олена Вікторівна,
завідувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор;
Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

БАЛАНС МІЖ АНТИКОРУПЦІЙНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ПРАВОМ НА ПРИВАТНІСТЬ (РІШЕННЯ ЄСПЛ SZELENYI AND OTHERS V. HUNGARY): ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Сучасна парадигма захисту прав людини в умовах інтенсифікації державних антикорупційних стратегій не може існувати та розвиватися без забезпечення балансу між інтересами публічного правопорядку та фундаментальним правом на приватність, закріпленим у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ, Конвенція).

У цьому контексті справа *Szelényi and Others v. Hungary* становить особливий науковий і практичний інтерес, адже вона фокусується на легітимності «тестування на доброчесність» (*megbízhatósági vizsgálat*) як специфічного методу таємного контролю за державними службовцями та працівниками бюджетних установ [1].

Зазвичай у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ, Суд) заходи таємного спостереження розглядаються як потенційна загроза демократичним стандартам, що вимагає особливо суворого дотримання принципу якості закону, оскільки сама природа таємності створює високий ризик зловживань та свавілля з боку виконавчої влади [2]. Традиційно Суд вимагає, щоб національне законодавство не лише проголошувало легітимну мету (наприклад, запобігання корупції чи захист прав людини), а й містило чіткі межі розсуду (*discretion*) державних органів, детально визначаючи категорії осіб, що підпадають під нагляд, та встановлюючи адекватні механізми нагляду [3].

Особливістю справи *Szelényi and others v. Hungary* є розгляд тестування на доброчесність як комплексного заходу, що поєднує методи таємної розвідки (аудіо- та відеоспостереження, збір

метаданих) зі створенням штучних «життєвих ситуацій», у яких особа, не підозрюючи про контроль, ставиться перед вибором вчинити або не вчинити етичне чи правове порушення [1].

Це ставить перед правозастосуванням фундаментальне питання чи може статус державного службовця або робота в бюджетній сфері завжди передбачати «очікування на приватність» (expectation of privacy) на робочому місці. Передумови виникнення цього спору містяться в угорських законодавчих змінах 2020–2022 років, які надали можливість Національній службі захисту проводити таємні операції щодо широкого кола осіб без наявності попередньої підозри [1]. Суд у своїй аргументації спирається на те, що навіть у боротьбі з латентними злочинами, якими є хабарництво та зловживання владою, держава не звільняється від обов'язку забезпечувати «сувору необхідність» втручання. Доктринальний розвиток позицій ЄСПЛ свідчить про перехід від формальної перевірки законності до глибокого аналізу системи стримувань і противаг, де відсутність незалежного судового або квазісудового контролю за санкціонуванням та виконанням таємних заходів стає вирішальним чинником [4].

Сутність правового виклику в цій справі полягає також у конфлікті між міжнародними рекомендаціями щодо протидії корупції, які допускають використання методів тестування, та Конвенційними вимогами щодо індивідуалізації заходів втручання [1]. Процесуальні аспекти справи демонструють, як відсутність належного інформування особи про проведені щодо неї заходи фактично позбавляє її права на ефективний засіб правового захисту, що є критичним для верховенства права. Отже, зазначене рішення не лише оцінює угорську модель контролю, а й формулює універсальні вимоги до «якості закону» в сфері професійного моніторингу. Воно підкреслює, що таємне стеження не може базуватися виключно на професійній приналежності особи, а має підкріплюватися вагомою фактичною основою (intelligence) [1].

Це створює нові стандарти для нормотворчості в державах-членах Ради Європи, вимагаючи інтеграції запобіжників проти свавілля безпосередньо у тексти законів, що регулюють діяльність спецслужб та антикорупційних органів. Отже, слід детально проаналізувати логіку доказування, яку застосував Суд для розкриття цих системних недоліків, та з'ясувати, як саме процесуальні гарантії трансформуються в матеріальні критерії захисту права на приватне життя.

Аналіз рішення ЄСПЛ у справі *Szelényi and Others v. Hungary* дозволяє реконструювати логіку доказування Суду в контексті застосування секретних заходів спостереження та тестування на доброчесність державних службовців. Тут вона розгортається від процесуального питання статусу жертви до матеріально-правового аналізу «якості закону» та «необхідності в демократичному суспільстві». На початковому етапі процесу доказування Суд зіткнувся з аргументом уряду про відсутність у заявників статусу жертви, оскільки до них безпосередньо не застосовувалися заходи тестування. Проте Суд застосував усталений підхід, за яким сама наявність законодавства, що дозволяє таємне спостереження, може становити втручання, якщо заявник належить до цільової групи і не має ефективних засобів правового захисту [2]. Суд відкинув твердження уряду, що підписання нових трудових контрактів означало добровільну відмову від прав за ст. 8 ЄКПЛ, зазначивши, що відмова від конвенційних прав повинна бути недвозначною та супроводжуватися мінімальними гарантіями, а очікування від заявників зміни професії для уникнення спостереження є надмірним [1].

Переходячи до суті доказування порушення ст. 8 Конвенції, Суд констатував, що тестування на доброчесність, яке включає створення штучних «життєвих ситуацій» під прикриттям та використання методів таємного збору інформації (спостереження за житлом, транспортними засобами, збір метаданих зв'язку), безперечно є втручанням у приватне життя та кореспонденцію [1]. Центральним елементом логіки Суду став аналіз «якості закону». Суд підкреслив, що в справах про таємне спостереження питання законності та необхідності тісно пов'язані, закон має бути не лише доступним, а й містити адекватні гарантії проти зловживань. Ключовий висновок Суду щодо процесу доказування полягає в тому, що тестування на доброчесність не може проводитися безсистемно та дискримінаційно. Посилаючись на міжнародні стандарти, зокрема настанови Управління ООН з наркотиків і злочинності, Суд акцентував, що такі перевірки мають базуватися на певних даних (intelligence), які вказують на потенційну корумпованість конкретної особи [1]. Угорське ж законодавство дозволяло перевірки щодо будь-кого з визначених категорій працівників без жодної фактичної основи або попередньої підозри, що Суд визнав ознакою дискримінаційного підходу.

Важливим аспектом логіки доказування стало дослідження процедури санкціонування. Хоча тестування схвалювалося

прокурором, Суд зауважив, що національне право не вимагало від Національної служби захисту надання фактичних матеріалів, які б дозволили прокурору перевірити «сувору необхідність» заходу в кожному конкретному випадку. Це призвело до висновку про відсутність адекватних запобіжників проти необмеженого розширення сфери таємного стеження. Окрім того, Суд виявив недоліки в системі повідомлення осіб про проведені заходи. Відповідно до угорського закону, суб'єкт отримував лише повідомлення про сам факт завершення тестування протягом 15 днів, але не мав доступу до деталей процедури або інформації про те, які саме методи таємного збору інформації були використані. Це унеможливлювало ефективне оскарження законності та пропорційності втручання. Логіка Суду тут є послідовною: без належного інформування право на судовий захист стає ілюзорним [1].

Доказування також торкнулося ефективності кримінальних санкцій за несанкціоноване тестування. Суд поставив під сумнів їхню дієвість, оскільки за відсутності доступу до деталей перевірки особа не може знати, чи були перевищені повноваження або чи було тестування санкціоноване належним чином. Ключові позиції Суду, що мають прямий вплив на нормотворчість, зводяться до таких фундаментальних вимог: а) законодавство про перевірку доброчесності повинно чітко визначати підстави для початку перевірки, виключаючи можливість випадкового або масового вибору цілей без попередньої оперативної інформації; б) орган, що санкціонує захід (суд або прокурор), повинен мати повноваження та фактичну можливість здійснювати змістовну перевірку пропорційності, а не лише формальне затвердження плану; в) механізм повідомлення про результати має бути достатньо деталізованим, щоб дозволити особі реалізувати право на судовий захист.

Таким чином, це рішення має значний вплив на правозастосування, оскільки встановлює, що боротьба з корупцією, попри її безперечну легітимність, не може бути автоматичним дозволом для ігнорування стандартів приватності зокрема на робочому місці. Позиція Суду підтверджує, що державні службовці не втрачають захист за ст. 8 Конвенції лише через свій статус, а будь-які заходи контролю мають відповідати критеріям «якості закону», розробленим для класичного таємного спостереження у кримінальних справах [3]. У цій справі

Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції, резюмуювши, що угорська правова база не гарантує обмеження втручання лише тим, що є «необхідним у демократичному суспільстві», через характер замовлення тестів, відсутність незалежного нагляду та неефективність засобів захисту. Це рішення створює прецедент для перегляду аналогічних систем антикорупційного моніторингу в інших державах-членах Ради Європи, вимагаючи від національних законодавців балансувати між ефективністю розслідування латентних злочинів і недоторканністю особистого простору працівника.

Значення цього рішення для України полягає в тому, що в контексті триваючих антикорупційних реформ і функціонування органів, наділених повноваженнями щодо перевірки доброчесності, правові позиції ЄСПЛ слугують застереженням від запровадження моделей «тотального моніторингу», які не містять індивідуалізованих підстав для початку перевірки. Для українського законодавця це означає необхідність чіткої інтеграції вимог щодо наявності оперативної інформації як підстави для проведення таємних перевірок, що дозволить уникнути звинувачень у «fishing expeditions» або політично мотивованому тиску.

Як убачається, позиція Суду щодо статусу жертви фактично дає змогу будь-якому посадовцю, чия сфера діяльності підпадає під дію подібних таємних процедур, оскаржувати якість закону в абстрактному порядку, якщо національна система не надає ефективних засобів превентивного або компенсаційного захисту [2]. Отже, рішення у справі *Szelényi and Others v. Hungary* вимагає від України забезпечити такий рівень прозорості та підзвітності антикорупційних органів, де особа, навіть перебуваючи під легітимним державним контролем, зберігає доступ до юридичних механізмів перевірки законності методів такого контролю, що є невід'ємною частиною верховенства права в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Szelényi and Others v. Hungary*, applications nos. 15147/23 and 38303/23, judgment of 3 February 2026 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-248199>.

2. *Roman Zakharov v. Russia*, application no. 47143/06, judgment of 4 December 2015 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159324>.

3. Weber and Saravia v. Germany, application no. 54934/00, decision of 29 June 2006 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76586>.

4. Szabó and Vissy v. Hungary, application no. 37138/14, judgment of 12 January 2016 / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020>.

Терещенко Юлія Василівна,

професор кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Симчук Анатолій Степанович,

старший викладач кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ЗМІСТ І ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СУД, ВСТАНОВЛЕНИЙ ЗАКОНОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Діяльність судової гілки влади є одним із найважливіших стовпів верховенства права в країні, чію ефективність можна оцінити, аналізуючи організаційні, інституційні та процесуальні аспекти її функціонування. Важливою гарантією недопущення сторонніх впливів на правосуддя й адаптації судової гілки влади до чийхось інтересів є формування суду на підставі закону. У разі відсутності законних повноважень у суду, будь-які подальші процесуальні дії вважаються нелегітимними.

Загалом Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виробив послідовний підхід до трактування аналізованого права, згідно з яким суд, створений із порушенням намірів законодавця, неминуче втрачає легітимність, необхідну для виконання своєї ролі в демократичному суспільстві та вирішення правових спорів [1, п. 114]. Фраза «встановленого законом» стосується не лише правової основи існування самого «суду», а й дотримання ним визначених норм, які регламентують його діяльність. ЄСПЛ зазначає, що цей термін охоплює всю організаційну структуру судів, включно з аспектами, пов'язаними з їх юрисдикцією [2, п. 24]. «Закон», у розумінні ст. 6 Конвенції, включає як законодавство щодо створення та юрисдикції судових органів [3, п. 64], так і будь-яке інше положення національного законодавства, недотримання якого робить участь одного або